

заданих із зовні проблем; не зважаючи на сформовані професійні інтереси, учні цієї групи планують власну активність лише у межах близької перспективи (навчання у вузі, відвідування підготовчих курсів та ін.); вони налаштовані на успіх, тому, в разі потреби, вони ситуативно проявляють самовимогливість, відповідальність та прагнення до самоствердження; професійні домагання старшокласника адекватні й реалістичні, проте не дієві;

– низький рівень професійних домагань старшокласника тісно переплітається з неадекватною самооцінкою (завищеною або заниженою), тому власну пасивність вони пояснюють зовнішніми (звинувачують оточуючих, зміст діяльності, форми її організації тощо) та внутрішніми (це не перебуває у межах професійних інтересів, у майбутньому це непотрібно та ін.) причинами; учні цієї групи не мають чітко сформованих професійних інтересів та намірів; часова перспектива не структурована; низькі навчальні досягнення, нестійкі до зовнішнього впливу, можуть бути налаштовані на майбутній професійний успіх, проте ближні цілі і слабкість перед невдачею формують у них пасивність і невимогливість до себе.

Отже, професійні домагання особистості традиційно визначають: як рівень складності, досягнення якого є загальною метою серії майбутніх дій; як мету наступної дії, котра формується в результаті переживання успіху або невдачі від попередніх дій; як бажаний рівень самооцінки особистості; як комплекс вимог, очікувань, бажань, надій особистості щодо свого життя, свого майбутнього; як цілеутворювальна складова особистості, яка фіксує складність перешкод на шляху досягнення певного рівня мети. У старшому шкільному віці професійні домагання є динамічним особистісним утворенням, яке характеризує його прагнення і напрям майбутньої активності у досягненні результату певного рівня складності в процесі професійного самовизначення.

Література:

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. – К. : Либідь – Кн. 1.: Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Життєві домагання особистості: монографія / [Т. М. Титаренко І. В. Лебединська, Н. В. Анікіна, О. Я. Кляпець та ін.; за ред. Т. М. Титаренко]. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 456 с.

А. В. Хижняк,
м. Київ

ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ ЯК СІМЕЙНА ЦІННІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано психолого-педагогічну літературу з проблеми взаєморозуміння як сімейної цінності; розглянуто функції та етапи взаєморозуміння.

Ключові слова: сімейні цінності, взаєморозуміння, контактна взаємодія.

Сім'я – соціальний інститут, в якому формується дитина, реалізуються її

потреби у спілкуванні, любові, складається мотивація поведінки, засвоюються духовно-моральні цінності. Проте зміни, які відбуваються в суспільстві, деструктивно вплинули на матеріальну стабільність сім'ї, її духовну цілісність і систему цінностей. Це актуалізує вивчення проблеми сімейних цінностей у сучасних умовах, особливо такої цінності, як взаєморозуміння, що допоможе уникати суперечливих ситуацій у сім'ї.

Теоретичні основи гуманістичного виховання, культури міжособистісних взаємин досліджували І. Бех, Є. Головаха, В. Заслуженюк, В. Семиченко, В. Тернопільська, К. Журба, І. Якиманська та інші. Різні аспекти цінностей, у тому числі сімейних, набули висвітлення в наукових доробках А. Гусейнова, Т. Кравченко, Л. Канішевської, А. Русецької, В. Шадрикова. Сутність взаєморозуміння, механізми його прояву розглядали у своїх роботах О. Бодальов, М. Бердяєв, М. Бубер, Г. Гадамер, А. Куликова та інші.

Сімейні цінності – це позитивні й негативні показники значущості об'єктів, що належать до заснованої на спільній діяльності спільноти людей, пов'язаних шлюбно-батьківськими зв'язками, у зв'язку із залученістю цих об'єктів у сферу людської життєдіяльності, інтересів, потреб, соціальних відносин [1].

У сучасній науці існує багато класифікацій сімейних цінностей. Цікавим видається науковий погляд А. Русецької, яка вирізняє такі сімейні цінності: автотелічні, життєві, моральні і духовні. Автотелічні цінності уособлюють в собі цілі, які досягаються людьми самостійно і для себе. Вони визначають вибір стратегічних цілей в житті людини, до них належать любов, щасливе сімейне життя, сімейне благополуччя. До життєвих цінностей належить здоров'я людини, матеріальне благополуччя. Моральні цінності – ті, які склалися в суспільстві й міжособистісних стосунках (порядність, чесність, повага, взаєморозуміння і т. д.). Духовні цінності визначаються ставленням до релігії, вищих ідеалів, прекрасного [5].

Слід враховувати, що сімейні цінності в будь-якій сім'ї беруть за основу свого формування систему цінностей батьківської сім'ї. Батьківська система цінностей відкладається в дитини на несвідомому рівні як частина сімейної свідомості, спільна для всіх її членів. Оскільки кожен із подружжя намагається встановити ту систему цінностей, яку засвоїв від батьків, то часто починають стикатися із конфліктами. Тому так необхідно формувати взаєморозуміння як сімейну цінність для запобігання суперечливим ситуаціям.

Взаєморозуміння – характер стосунків між окремими людьми, коли партнери по спілкуванню максимально враховують погляди і позиції один одного. З'являється на основі взаємозв'язку і взаємоспрямованості бажань, інтересів, думок співрозмовників [4, с. 62].

Виділяють такі функції взаєморозуміння: 1) комунікативна функція – передбачає оволодіння комунікативними вміннями, які забезпечують цілісність комунікативного процесу, та розглядається як важливий чинник сприяння гармонізації міжособистісних стосунків під час спілкування; 2) ціннісна функція – полягає у формуванні ціннісних орієнтацій, особистісно значущих

прагнень, поглядів, переконань; 3) регулятивна функція – забезпечує здатність вирішувати конфліктні ситуації під час спілкування шляхом гуманної міжособистісної взаємодії [3, с. 7].

Психологічні механізми взаєморозуміння складаються із зустрічної перцепції учасників спілкування, при цьому сприйняття і розуміння один одного ґрунтуються не на сліпому визнанні декларованих смислів, мотивів і мотиваційних систем, що демонструють норми поведінки й діяльності “іншого”. У “ядрі” справжнього взаєморозуміння лежать гуманістичні принципи взаємного вільного тлумачення, особистісного авансування, пізнання іншого на основі аналізу характеру його суб’єктних дій. Взаєморозуміння між людьми має свої етапи розвитку: початковий – етап первинного тлумачення та адаптаційної саморефлексії його партнерів, прийняття вихідних обопільних внутрішніх зобов’язань, установок, ціннісних орієнтирів, мотиваційних комплексів; етап сходження, визначається появою і рефлексією певної галузі загальних смислів, діяльнісно-поведінкової взаємоідентифікації; вершинний етап – етап справжнього взаєморозуміння, описуваний в категоріях ціннісної єдності, духовно-морального зв’язку, емоційної прихильності, взаємної потреби у співпраці [2].

Щоб подолати ворожість у спілкуванні і поступово перейти до взаєморозуміння, застосовують методіку контактної взаємодії. Основні принципи цієї методіки такі: 1) довірче спілкування не може бути нав’язаним, воно має виникнути як природне бажання іншої сторони; 2) процес контактування проходить у своєму розвитку певні етапи; 3) процес взаємодії повинен розвиватися послідовно, а перехід на іншу стадію здійснюватися лише за наявності певних ознак.

Розглянемо детальніше стадії контактної взаємодії, завдяки яким досягається взаєморозуміння між членами сім’ї:

1. Нагромадження згоди – передбачає нейтралізацію настороженості, тривожності партнера, розвідницький пошук спільних тем для розмови. Щоб підвести співрозмовника до згоди, спочатку хоча б у розмові на якусь незначну тему, потрібно ставити запитання, на які співрозмовник даватиме тільки позитивні відповіді. На цій стадії досягають первинної співзвучності, збігу висновків і суджень, зменшується самоконтроль за висловлюваннями.

2. Пошук спільних інтересів. На цій стадії важливо знаходити і накопичувати спільні погляди, однакові захоплення тощо. Дорослий ніби стає на один рівень з дитиною і доводить їй, що вони можуть зрозуміти один одного. Важливо виявити схильність і здатність до поступок, показати зацікавленість у тому, що хвилює і цікавить співрозмовника.

3. Взаємне прийняття для обговорення особистих якостей і принципів. До початку цієї стадії спілкування вже має позитивне емоційне забарвлення, і можна починати шукати міцнішу основу для поглиблення стосунків. Потрібно підвести співрозмовника до висновку, що в них спільними є не тільки інтереси, а й погляди, що їхні характери схожі між собою.

4. Виявлення якостей, небезпечних для взаємодії. На цій стадії дитина

може поділитися своїми тривогами з приводу негативних якостей, які в неї є, удатися до самокритики. У неї з'являється потреба цілковито розкритися.

5. Реалізація способів індивідуального впливу і взаємної адаптації. На цій стадії психологічний фундамент спілкування вже настільки міцний, що можна реалізувати ту початкову мету, яку ставив перед собою ініціатор спілкування. Тепер він може відверто говорити про те, що потрібно дитині змінити у своїй поведінці чи в характері.

6. Погоджена взаємодія. На цій стадії починають принципові дискусії з тих проблем, які були окреслені перед початком взаємодії. Адже настанови нейтралізовано, взаємну довіру встановлено, виникла можливість прислухатися до аргументів і доказів неупереджено, без нашарування впливу особистісних якостей та психологічних бар'єрів [6, с. 190–191].

Отже, на основі аналізу наукової літератури можна констатувати, що взаєморозуміння – це одна із базових сімейних цінностей, яка не лише вирішує суперечності у міжособистісному спілкуванні подружжя, але й забезпечує міцність сім'ї, сприяє моральному вихованню дітей.

Література

1. Гаврилюк В. В. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации: поколенный подход / В. В. Гаврилюк, Н. А. Трикоз [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/611/119/1217/011>.
2. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности / Л. Н. Куликова. – Хабаровск, 1997. – 183 с.
3. Муромець В. Г. Формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / В. Г. Муромець. – К., 2013. – 20 с.
4. Педагогічний словник для молодих батьків. – К. : ДЦССМ, 2002. – 348 с.
5. Русецька А. М. Формирование культурных ценностей у ребенка в польской семье : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук / А. М. Русецька. – М., 2007. – 45 с.
6. Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К. : Веселка, 1998. – 214 с.

К. І. Чорна,
м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито доцільність дослідження проблеми виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Проаналізовано основні суперечності, які потребують вирішення. Обґрунтовано теоретичні та методичні засади виховання означеного феномену.

Ключові слова: самосвідомість, моральна самосвідомість, позакласна діяльність.

Сучасне виховання ґрунтується на гуманістичній особистісно орієнтованій парадигмі, відповідно до якої важливим завданням педагога є створення сприятливих умов для розвитку самосвідомості та